

Vida Zsuzsanna

Örökbefogadás a nevelőszülői családokban élő gyermekek esetében

A nevelőszülőket képzésük során arra igyekszünk felkészíteni, hogy feladatuk elsősorban teljes körű ellátás biztosítása azoknak a gyermekeknek, akik hosszabb-rövidebb időre kikerülnek vérszerinti családjuk gondozásából. Munkájuk végső célja azonban a végleges biztonság megteremtéséhez hozzájárulni azzal, hogy segítik a gyermekek vérszerinti családjukba történő visszagondozását, ha ez lehetséges, ha pedig az örökbefogadás a járható út, akkor közre kell működniük az örökbefogadó családhoz történő átgondozásban.

Hogy ez mennyire nehéz feladat, azt az is bizonyítja, hogy évente mindkettőre csak 1-2 példa akad a Fővárosi TEGYESZ nevelőszülői hálózatában.

Sajnálatos módon a nevelőszülők általi örökbefogadások száma is jelentősen csökkent az utóbbi években, már inkább közelít az évi tízhez, mint a húszhoz.

Történik mindez annak ellenére, hogy szakszolgálatunknál (Fővárosi TEGYESZ Nevelőszülői Szolgálat) kiemelten fontos kérdésként kezeljük a gyermekek sorsának olyan irányú rendezését, amely egy végleges és biztonságos családi környezet megteremtését célozza. A tartós nevelt és örökbe fogadhatóvá nyilvánított gyermekek esetében ez azt jelenti, hogy minél rövidebb időn belül örökbe fogadó családot kellene találnunk számukra.

A Fővárosi TEGYESZ nevelőszülői hálózatában elhelyezett kiskorúak kb. 18%-a tartós nevelt, az örökbe fogadhatóvá nyilvánított gyermekekkel együtt ez az arány megközelíti a 25%-ot. Annak az esélyét, hogy találunk-e örökbe fogadó szülőt ezen gyermekek számára, nagy mértékben meghatározza a gyermekek életkora, személyiségállapota, esetleges betegsége vagy fogyatékossága. 2003 júniusában hálózatunkban a jogilag örökbe adható gyermekek életkori megoszlását az alábbi táblázat mutatja.

	Tartós neveltek	Örökbe fogadhatóvá nyilvánítottak
6 év alatti	5	4
6-10 éves	18	6
10 év feletti	50	12
Összesen	73 gyermek	22 gyermek

Köztudott, hogy az életkor előrehaladtával, de különösen 10 éves kor felett csak a nevelőszülők fogadnak örökbe gyermeket, arra vonatkozóan viszont még nem áll rendelkezésünkre adat, hogy a 2003. január 1-től életbe lépett, az örökbefogadó szülőkre is érvényes korkülönbségre vonatkozó törvényi előírások miként befolyásolják a nagyobb gyermekek örökbefogadási esélyeit.

Jelen cikk azért íródott, hogy a nevelőszülői családokban elhelyezett gyermekek örökbefogadása kapcsán felmerülő dilemmákat, problémákat megfogalmazza, eddigi tapasztalatainkat, sikereinket és kudarcainkat közzé tegye, akár a nevelőszülői család fogadja örökbe az adott gyermeket, akár egy sikeres átgondozási folyamat után más családban talál otthonra a gyermek. Várjuk a többi nevelőszülői hálózatot működtető szervezet észrevételeit, tapasztalatait ebben a témában, mert a hatékony működés egyik legfontosabb pillérének érezzük ezt a területet.

A szolgálatunknál kidolgozott protokoll szerint, amikor egy gyermek örökbe fogadhatóvá válik, nyilatkoztatjuk a nevelőszülőt arról, hogy kívánja-e örökbe fogadni a gyermeket, vagy nem. Amennyiben nemleges a nevelőszülő válasza, és a gyermeknek életkorából, személyiségállapotából adódóan van esélye más örökbefogadó család jelentkezésére, akkor szolgálatunk pszichológusa azt vizsgálja, milyen esélye van az átgondozásnak, vajon mekkora traumával járna a gyermek kiemelése az adott nevelőszülői családból, mennyire valószínűsíthető, hogy a gyermek képes lesz egy újabb átmeneti bizonytalansági szituáció, egy újabb veszteség feldolgozására, új kötődések kialakítására.

Vannak olyan vélemények, melyek szerint nem, vagy csak elvétve létezhet olyan helyzet, amikor az átgondozás nem szolgálná a gyermek hosszú távú érdekét, és a szakembereknek az a dolguk, hogy az átmenetet könnyebbé tegyék, mind a gyermeket, mind a szituációban érintett örökbefogadó és nevelőszülői családot felkészítsék a helyzetből adódó nehézségekre. Mégis az elvégzett pszichológiai vizsgálatok 90%-a azt állapítja meg, hogy nem javasolt a gyermek kiemelése az adott nevelőszülői családból, természetesen a kötődés erőssége miatt. Itt az időtényezőnek óriási szerepe van. Ha a gyermek már 2-3 éve, vagy annál is régebben él az adott nevelőszülői családban, kötődése valószínűleg olyan erős, hogy átgondozása esetén sérülése valószínűsíthető. De nem szerencsésebb az a helyzet sem, amikor szinte közvetlenül a kihelyezés után derül ki, hogy a gyermek mégis örökbe fogadható, a nevelőszülők pedig nem ezzel a szándékkal vállalták nevelését. Még a legkörültekintőbb

kihelyezést előkészítő munka esetén is előfordulhat ilyen váratlan fordulat. S ilyen esetben az sem mellékes, hogy a gyermek hány bizonytalansági szituációt él meg, hogy képes ezeket feldolgozni, milyen az ún. megküzdő képessége.

Az időtényezőnek egy másik szempontból is nagy jelentősége van. Minél tovább húzódik egy gyermek vagy a testvérek örökbe fogadhatóvá nyilvánítása, annál erősebb pozícióba kerül a nevelőszülő. Értem ezen egyrészt azt, hogy a nevelőszülők pontosan tudják, hogy 6 éves kor fölött egyre nehezebb egy gyermeket örökbe adni, nincs „konkurencia”, tehát az idő nekik dolgozik. De ha nem feltételezek semmiféle rosszindulatot vagy számítást, az idő múlásának akkor is megvan az a sajátos hozadéka, hogy az a nevelőszülő, aki még az első félévben, az első évben alig várta, hogy mikor teremtnének meg a feltételek a gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánításához (mert az örökbefogadás volt a valódi szándéka), a hivatalok, a rendszer tehetetlenkedéséhez, időhúzásához hozzászokva már egyre kevésbé érzi sürgetőnek az intézkedést. Hiszen pontosan tudja, hogy anyagilag mit jelent a gyermek után járó nevelési díj és ellátmány a családi kassza szempontjából, s azt is tudja, hogy döntési helyzetben övé az elsőbbség, őt tehát nem sürgeti az idő. Sajnos kevés olyan nevelőszülő van, aki kötelességének érezné, hogy a lehető legrövidebb időn belül stabilizálja a nála nevelkedő gyermek helyzetét, aki hosszú távon és felelősséggel dönt, és vállal fel egy gyermeket, nem hogy biztonságképpen egy egérutat arra az esetre, hogy ha esetleg mégsem jönnének ki egymással, akkor „vissza lehessen adni” a gyermeket.

Persze azt is látni kell, hogy sok olyan nevelőszülő van, aki egyszerűen az anyagi következmények miatt nem képes felvállalni az örökbefogadást – különösen igaz ez az egyedülálló nevelőszülők esetében.

Szolgálatunknál 2000 őszén végeztünk egy nagy felmérést, amelynek során nyilatkoztattuk a jogilag örökbe fogadható gyermekeket nevelő nevelőszülőket örökbefogadási szándékukról, s nemleges válaszukat meg is kellett indokolniuk. Természetesen az anyagi okokra történő hivatkozás állt a nemleges válaszok többségének hátterében, de a gyermekek jövője szempontjából a legrosszabb az a választípus volt, ami ugyan igennel kezdődött, de az örökbefogadás realizálását a bizonytalan jövőbe helyezte, pl. az építkezés befejezése, vagy az OTP-kölcsön törlesztő részletének lejártá utánra.

A vizsgálat idején 10 nevelőszülő által történő örökbefogadás volt folyamatban.

Ezekon kívül a 96 jogilag örökbe adható gyermek nevelőszüleinek szándéknyilatkozatai az alábbi megoszlást mutatták:

- 10 nevelőszülő nyilatkozott úgy, hogy kb. 2 éven belül szeretné örökbefogadni nevelt gyermekét;
- 86 nevelőszülő nyilatkozta, hogy nem kívánja örökbe fogadni az általa nevelt örökbe fogadható gyermeket. Okok szerinti lebontásban:
 - 46-an anyagi okok miatt
 - 11-en családi problémákra hivatkozva
 - 15 esetben a gyermek egészségi állapota, vagy viselkedése van megjelölve okként
 - 7 esetben a nemleges válasz oka, hogy nem akarnak különbséget tenni az általuk nevelt gyermekek között (kit lehet örökbe fogadni, és kit nem)
 - 7 egyéb ok.

Sajnálatos módon a 10 ígéretből, miszerint két éven belül szeretnék örökbe fogadni nevelt gyermeküket, 2003-ban is mindössze egy testvérpár örökbefogadása van folyamatban, a többiek elálltak szándékuktól.

Bár a nevelőszülők nyilatkoztatását minden évben megismételjük, sajnos ez mára már szinte csak egy adminisztrációs lépéssé vált, mert a válaszok nem sokat változnak, legfeljebb az indoklás lett változatosabb azokban az esetekben, ahol az időhúzás a cél.

A legszomorúbb esetek azok, amikor az örökbefogadási folyamat finisében történik valami: ekkor költöznek külön vagy válnak el házaspárok; kiderül, hogy a nevelőszülők saját gyermekei ellenzik az örökbefogadást. Olyan esetünk is volt, amikor az "örökbe fogadjuk, vagy nem" kérdése lett szinte a házasság szakítópróbája: a férj már ott tartott, hogy akár egyedül is örökbe fogadná a kisfiút, de a feleség nem hogy beleegyezését nem adta, de válással zsarolta meg a férjét. Nyilvánvaló, hogy a konfliktusok korábban is megvoltak, de a döntési szituáció hozta felszínre ezeket. Nagyobb gyerekek esetében a nevelőszülők egészségi állapotában bekövetkező romlás is ilyen örökbefogadást megghiúsító tényező lehet.

Még egy nagyon fontos tényező nehezíti egyes nevelőszülői családokban az örökbefogadás realizálódását. A tapasztalat azt mutatja, hogy nem szerencsés, ha egy családon belül különböző státuszú gyermekek nevelkednek, hiszen ezzel akaratlanul is egyenlőtlenségi, rivalizációs helyzetet teremtünk a gyermekek között, akik arra a kérdésre: „Ha őt örökbe

fogadtátok, akkor engem miért nem?”, válaszként nem kíváncsiak az eset jogi útvesztőire, egyszerűen csak szeretnének egy „saját” családot, szeretnének végleg tartozni valahová.

Ennyi figyelembe veendő és gyakran nehezítő körülmény ismeretében mit tehet a szakember, mit tegyen a nevelőszülői tanácsadó, aki a gyermek mindenek felett álló érdekét kell hogy képviselje, de az adott nevelőszülői családdal, ha erre kerül a sor, úgy kell konfrontálódnia, hogy munkakapcsolatuk továbbra is működőképes maradjon, s a bizalom se vesszen el?

Véleményem szerint amiben legnagyobb a felelősségünk – s ez a gyermekvédelem valamennyi színterén dolgozó szakemberre vonatkozik: időben kezdeményezni és lépni, s a szükséges információk birtokában nem halogatni a döntést, hanem minél előbb elindítani adott esetben pl. a gyermek örökbe fogadhatóvá nyilvánítását. Ehhez persze nagyon sok mindenre lenne szükség. Gondolok itt például arra, hogy egy-egy eset valamennyi szereplője legyen birtokában valamennyi lényeges információnak, sajnos ugyanis a gyors és pontos információáramlás még az egységes nyilvántartási rendszer bevezetését követő negyedik évben sem magától értetődő dolog. Készüljenek olyan rövid távú, maximum fél évre szóló tervek, amelyekben a feladatok és azok felelősei nevesítve vannak, s ezek végrehajtását számon is kéri valaki. Mindezek megvalósításának legfőbb garanciája a családokkal (vérszerinti és nevelőcsaláddal egyaránt!) dolgozó szakemberek állandósága lenne, hisz minden egyes családgondozó- vagy gyámügyi előadó-váltáskor az ügy megáll, a gyerek jövőjének rendezése szempontjából oly lényeges idő pedig telik.

Tapasztalataink szerint még az eddigiekben taglaltaknál is nehezebb és nagyobb körütekintést igénylő feladat a nevelőszülői családból örökbefogadó családhoz történő átgondozás. Tudjuk, hogy vannak olyan szervezetek, amelyek egy-két erre a feladatra kijelölt, általában hivatásos nevelőszülőnél helyezik el a valószínűsíthetően örökbeadásra kerülő gyermekeket. Ez egy tiszta helyzet, a nevelőszülő pontosan tudja, hogy milyen feladatra szerződött, s gyermekeket is ily módon készíti fel az átgondozásra. A nevelőszülők zöme sajnos nem ilyen professzionális módon közelíti meg a kérdést. Igen gyakran szembesülünk azzal a kettős kommunikációval, hogy a nevelőszülő a tanácsadója és a működtető felé ugyan deklarálja együttműködését az átgondozásban, de valójában a gyermek felé nem ezt közvetíti. Tudatosan vagy tudattalanul azon dolgozik, hogy a gyermek ne kerüljön el tőle. Ilyen

esetekben óriási szükség van a családdal dolgozó szakemberek határozottságára, egy pontos tervre, amelynek lépései betarthatóak, és a gyermek számára bizonytalanság helyett kapaszkodót jelentenek.

Hálózatunkban az elmúlt két év során négy ilyen sikeres átgondozás történt, a gyermekek 4-6 év közöttiek voltak. A legfontosabb, hogy ki az eset gazdája, ki az, aki kellő határozottsággal és ugyanakkor empátiával „levezényli” a folyamatot. Ez a nevelőszülői hálózat, vagyis a gondozási hely pszichológusa kell hogy legyen, ő a kulcsfigura. Ő az a középen álló szakember, akinek amellet, hogy a nevelőszülői, valamint az örökbefogadó család tanácsadója, a gyermek érdekeit kell képviselnie.

Eddigi tapasztalataink szerint az örökbefogadó családok nem igazán voltak felkészítve a speciális szituációból fakadó nehézségekre, nevezetesen arra, hogy nem egy gyermekotthonból, hanem egy nevelőcsaládból kell barátkozniuk egy gyermekkel, amely esetben nyilvánvalóan mások a kötődések. Várhatóan az örökbefogadásra jelentkezők kötelező felkészítő képzése sokat fog javítani ezen a helyzeten.

Nagyon sok múlik a nevelőszülői család nyitottságán is. A gyermek gondozási helyen történő meglátogatása, ami egy gyermekotthonban nevelkedő gyermek esetében teljesen természetes dolog, a nevelőszülők esetében nem is olyan egyértelműen teljesíthető elvárás, mint sokan gondolják, itt ugyanis a nevelőszülői család otthonának megnyitását jelenti. Ez a gyermek számára a természetes közeg, nem pedig a TEGYESZ, s az első rápillantás csakúgy, mint a későbbi barátkozás, a gyermek saját környezetében a legcélszerűbb. A nevelőszülők azonban gyakran bizalmatlanok.

Nagyon fontos a nevelőszülői és az örökbefogadó család tanácsadójának együttműködése, a pontosan megfogalmazott kompetenciák, de a pszichológus kell, hogy az átgondozás tempóját a kapcsolat alakulásának függvényében meghatározza, vagy esetleg – ha a gyermek és a család egymásra találása mégsem történik meg – az átgondozási folyamatot leállítsa, és a történetet lezárja úgy, hogy mindkét oldalon megtörténjen a szálak elvarrása, a sikertelenség okainak feltárása és feldolgozása. Hiszen adott esetben az örökbefogadók bizonytalansága, időhúzása komoly sérülést okozhat a gyermeknek, nem is beszélve arról, hogy közben esetleg hónapok telnek el.

Végül: nagyon lassan születnek meg a határozatok. Míg egyik pillanatban napokon belül kell véleményeket prezentálni a gyámhivatal számára, addig heteket várunk akár a gondozásra történő kihelyezést engedélyező, akár magára az örökbefogadást engedélyező határozatra. Még akkor is, ha a gyámhivatallal minden le volt egyeztetve, és ők megígérték a gyors ügyintézését.

Összességében azok a nevelőszülői tanácsadó kollégák, akiknek volt örökbefogadó családhoz történő átgondozása, mind egyetértenek abban, hogy ez nagyon nehéz, rengeteg odafigyelést, munkát, egyeztetést kívánó feladat, s amikor valakinek ilyen ügye van folyamatban, az a munkaidejének tekintélyes részét kitölti. Ugyanakkor a siker, egy gyermek sorsának remélhetőleg végleges rendezése e nélkül nem képzelhető el.

Cikkemben szándékosan nem érintettem azt a témát, amikor kiképzett(!), esetleg már működő nevelőszülői családok jelentkeznek azzal a kéréssel, hogy olyan gyermek nevelését vállalnák, aki várhatóan rövid időn belül örökbe fogadhatóvá válik. Egészen elképesztő, hogy a Gyermekvédelmi törvény hatályba lépése után évekkel, s a nevelőszülői felkészítő képzések ellenére még mindig nem tisztázott a fejekben a két vállalás közti különbség. Illetve elszomorító az, hogy még mindig él a gyakorlatban az a fordított szemlélet, hogy a nevelőszülők igényeihez, elképzeléseihez szeretnék hozzáigazítani egy-egy gyermek sorsának rendezését, nem pedig a gyermek számára megtalálni az optimális megoldást.

Csak remélni tudjuk, hogy ehhez a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek nem asszisztálnak.